

Opracowała: Joanna Wiczorek

PROGRAM EDUKACJI REGIONALNEJ DLA GIMNAZJUM
pn. „Cmentarze, pomniki wiele mówią o przeszłości”

Piotrków Trybunalski, 2009

*Lecz aby drogę mierzyć przyszłą
Trzeba nam pamiętać, skąd się wyszło*
[C. K. Norwid]

CHARAKTERYSTYKA PROGRAMU

Program stworzony został z myślą o uczniach klas pierwszych gimnazjum. Realizowany będzie przede wszystkim na lekcjach historii (koła historycznego), lekcjach języka polskiego i plastyki. Konstrukcyjnie program winien stanowić uzupełnienie realizowanych w tych klasach wcześniej przedsięwzięć: wycieczki do muzeum (poznanie niemych świadków historii - zabytków grodu piotrkowskiego), udziału w spotkaniu ze świadkiem II wojny światowej.

Treści nauczania tego programu mają przekazywać wiedzę historyczną, etnograficzną o regionie, a także wiedzę o jego kulturze. Program ma wspierać również kształtowanie walorów wychowawczych: uczyć empatii, szacunku dla przeszłości, przypominać o ludziach zmarłych regionu, którzy żyli i tworzyli nie tylko „małą historię”. Tak naprawdę nie trzeba przeszukiwać ksiązek historycznych, aby odnaleźć bohaterów historycznych na wielką skalę.

Program ma również uświadamiać uczniom, że: „naród bez cmentarzy nie jest narodem” (M. Gudro).

Niniejszy projekt służy wspieraniu aktywności poznawczej uczniów, kształtowaniu zainteresowań. Ma pomóc w określeniu własnej tożsamości, kształtowaniu postaw patriotycznych i humanitarnych, doskonaleniu umiejętności komunikacji międzyludzkiej, wreszcie rozwijaniu więzi uczuciowych z najbliższym otoczeniem. Takie więzi rodzą się poprzez pogłębianie wiedzy o regionie, ale przede wszystkim w kontakcie z jego przyrodą, kulturą, ludźmi tu żyjącymi. Dlatego nauczyciele realizujący program będą pełnili głównie funkcje inspiratorów i współuczestników zajęć.

Z uwagi na specyfikę wybranych przedmiotów należy założyć, że realizacja przedsięwzięcia będzie kładła nacisk na „wyrobinie” w uczniach postawy wyrażającej się w takich cechach jak:

- Przeświadczeniu, że w życiu człowieka podstawowe znaczenie mają takie wartości jak dobro, prawda, obowiązkowość, solidarność i tolerancja.
- Szacunku dla dorobku minionych pokoleń.
- Krytycyzmie wobec wszelkich postaw i odmian nietolerancji, rasizmu, nacjonalizmu itp.

- Patriotyzmie wyrażającym się dumą z osiągnięć własnego narodu przy zachowaniu pełnego szacunku dla ludzi innych narodów, ras, kultur, religii i poglądów.
- Dociekliwości i wnikliwości w ustalaniu prawdy historycznej.

W programie zaplanowano też zajęcia w terenie - *Szlakiem piotrkowskich cmentarzy*. Główny cel wycieczki będzie wiązał się z kształtowaniem tożsamości narodowej, świadomości obywatelskiej i społecznej oraz uczczeniem pamięci zmarłych, zwłaszcza walczących w obronie ojczyzny.

Uczniowie poznają:

- ✓ piotrkowskie nekropolie, tradycje, obrzędy, które towarzyszyły pochówkom: katolickim, prawosławnym, ewangelickim i żydowskim,
- ✓ znaczenie symboli nagrobkowych,
- ✓ historie wielu wybitnych i ciekawych osób związanych z naszym regionem,
- ✓ elementy architektury nagrobków i kaplic grobowych,
- ✓ najstarsze pomniki, będące zabytkami sztuki sakralnej, których renowacją zajmuje się Towarzystwo Przyjaciół Miasta Piotrkowa Trybunalskiego,
- ✓ ciekawostki związane z modą cmentarną, które wiąże się z fotografią nagrobkową, ozdobami, parkanami itp.
- ✓ zbiorowe mogiły nieznanymi żołnierzy oraz tablice z nazwiskami poległych za wolność ojczyzny,
- ✓ tradycje cmentarza ewangelickiego, gdzie znajduje się wiele nagrobków, które stanowią dziś cenny przykład sztuki sakralnej, zwłaszcza rzeźby,
- ✓ „bogactwa” epitafiów uwiecznionych na nagrobkach, które wyszły spod pióra wybitnych twórców poezji polskiej: Jana Kochanowskiego, Cypriana Norwida czy Marii Konopnickiej.

Na cmentarzu żydowskim obejrzą: macewy i kaplice żydowskich cadyków. Wysłuchają objaśnień dotyczących ceremonii pogrzebowej, symboli, szczególnego usytuowania grobów. Na zakończenie uczniowie zwiedzą cmentarz na skraju Lasu Rakowskiego gdzie znajdują się symboliczne mogiły żołnierzy armii radzieckiej oraz pomniki poświęcone rozstrzelanym Polakom i Żydom.

*Cmentarze wiele mówią o przeszłości.
Kto chce się dowiedzieć czegoś o historii,
musi zacząć od cmentarzy*
[Arno Surmiński]

WARUNKI WDRAŻANIA PROGRAMU

Opracowanie i wdrożenie autorskiego programu z zakresu edukacji regionalnej pn. „**Cmentarze, pomniki wiele mówią o przeszłości**” dla klas pierwszych gimnazjum:

- ✓ Zaprezentowanie programu na RP.
- ✓ Zaznajomienie uczniów z programem.

WSTĘP

Związek człowieka z dziedzictwem własnego regionu jest wartością, którą należy uświadomić dziecku i młodemu człowiekowi po to, by ukształtować w nim poczucie własnej tożsamości, jako podstawy zaangażowania się w funkcjonowanie własnego środowiska i otwarcia na inne kultury czy społeczności. Tak pojmując edukację regionalną, budzi się potrzeba ochrony dziedzictwa kulturalnego oraz świadomość wartości tego dziedzictwa.

W dobie globalizacji na nowo musimy odkryć wartość społeczności lokalnych, a także bogactwo kulturowe, bowiem w problematyce regionalnej dostrzega się szansę na wzbogacenie i odnalezienie drogi do wspólnoty ogólnonarodowej. W procesie zaś edukacji niezwykle ważne jest odwoływanie się do historii, tradycji, miejsca. Człowiek winien wzrastać przez pryzmat małej ojczyzny.

Edukacja regionalna daje możliwość realizacji szeregu celów edukacyjnych, przyswojenia wiedzy z różnych przedmiotów: języka polskiego, historii, geografii, sztuki (elementy dziedzictwa kulturowego). Zatem kształcenie więzi z regionem czyli z „najbliższą ojczyzną” należy do ważniejszych zadań stawianych we współczesnej dydaktyce przedmiotów humanistycznych. Jest to zadanie wdzięczne, ale jednocześnie dość trudne. Wdzięczne gdyż jego prawidłowa realizacja może być dla ucznia źródłem przygody intelektualnej a dla nauczyciela powodem dla satysfakcji. Zadanie dość trudne gdyż wymaga od nauczyciela poszerzenia swej wiedzy, wyjścia poza wiedzę czysto podręcznikową, konieczność poznania regionalnych monografii.

Dlaczego wybrałam taką tematykę? Otóż cmentarze to nie tylko miejsca pochówku zmarłych, lecz przede wszystkim, miejsca ciszy, kontemplacji, zadumy. Miejsca wiecznego spoczynku, mistyczna przestrzeń śmierci "oswojonej", gdzie żyjący spotykają się z pokoleniami, które odeszły. Przechadzając się po cmentarzach, można więcej dowiedzieć się o przeszłości, dawnych obyczajach, religii niż z opasłych pamiętników czy podręczników

historii. Miejskie nekropolie i leżące na uboczu, zaniedbane wiejskie mogiły, składają się na fascynujący obraz kraju wielu kultur i stanowią doskonały pretekst do poznania historii ludzi i miejsc.

Spacerując po dawnych nekropoliach ocalamy je od zapomnienia, fotografując - wskrzeszamy pamięć naszych przodków. Obcowanie z tymi miejscami to dotyk historii, wypisany na mogiłach, który powinniśmy zachować w naszej pamięci. Zabytkowe cmentarze to nie tylko przykuwające uwagę swą oryginalnością pomniki, zachwycające kunsztownym wykonaniem nagrobki, okazałe, monumentalne grobowce, stanowiące nierzadko architektoniczne arcydzieła sztuki, lecz także związane z nimi poruszające historie różnych ludzi - katolików, ewangelików, prawosławnych, Żydów - pełne tragizmu, z miłością lub wojną w tle.

Położone są zazwyczaj w pięknej scenerii, wśród starych drzew. Przechadzając się między nagrobkami podziwiać możemy dawny kunszt ich wykonania, przepiękne zdobienia, ornamenty, których dziś już nikt nie tworzy. Spotykamy rzeźby nagrobne i krzyże żeliwne o oryginalnych i ozdobnych kształtach, wyszukanych formach. To prawdziwe spotkania ze sztuką, dające niezapomniane przeżycia duchowe. Warto zwiedzając cmentarze zobaczyć: zadbane cmentarze wojenne, niszczone żydowskie kirkuty, bogate romskie grobowce, kamienne krzyże na cmentarzach łemkowskich czy XXI-wieczny kurhan. Ponadto przekonać się, jak piękne mogą być porcelanowe zdjęcia nagrobne, dlaczego na żydowskich nagrobkach nie wolno umieszczać ludzkich postaci i który cmentarz nazywa się ogrodem umarłych ze względu na harmonijne połączenie sztuki cmentarnej i elementów krajobrazu; dowiedzieć się, skąd pochodzi zwyczaj palenia świec na grobach. Warto także dowiedzieć się, kto owija krzyże wstążką wyciętą z firanki, co symbolizuje makówka, świecznik bądź lancet na żydowskich macewach, jaki znak umieszczano na radzieckich grobach. Symbolika sztuki cmentarnej jest zaskakująco różnorodna i nie zawsze czytelna dla współczesnych. Twórcy pomników nagrobnych inspirowali się zarówno mitologią starożytną, jak i historiami biblijnymi, nawiązywali do zawodów zmarłych, pokazywali ból po stracie i miłość, jaką najbliżsi darzyli zmarłego. Na koniec można pokusić się o odczytanie symboliki roślin cmentarnych...

CELE PROGRAMU

Cele ogólne:

✓ Rozwijanie zainteresowania przeszłością i zachodzącymi w niej procesami i wydarzeniami historycznymi, kulturowymi i społecznymi.

- ✓ Ukazanie związków między ważnymi wydarzeniami w dziejach Polski a dziejami miejscowości i regionu.
- ✓ Ukazanie wybitnych Polaków wywodzących się z regionu, uczestników walk-kombatantów, społeczników i innych.
- ✓ Kształtowanie postaw patriotycznych, humanitarnych, doskonalenie umiejętności komunikacji międzyludzkiej oraz rozwijanie więzi uczuciowych z najbliższym otoczeniem.
- ✓ Przygotowanie do współtworzenia świata i odnajdywanie w nim własnego miejsca.

Cele operacyjne:

Po zakończonej realizacji programu uczeń potrafi:

- ✓ wskazać na mapie swoją miejscowość, region,
- ✓ przedstawić najważniejsze dla regionu, miejscowości wydarzenia historyczne,
- ✓ ukazać wkład regionu w historię kraju,
- ✓ dostrzec związek dziejów regionu z dziejami ojczystymi,
- ✓ odczytać znaczenie symboli nagrobkowych,
- ✓ opowiedzieć historie wybitnych i ciekawych osób związanych z naszym regionem,
- ✓ opowiedzieć o tradycjach cmentarza ewangelickiego,
- ✓ usytuować wiele nagrobków, które stanowią dziś cenny przykład sztuki sakralnej, zwłaszcza rzeźby,
- ✓ rozróżnić elementy architektury nagrobków i kaplic grobowych,
- ✓ wyjaśnić tradycje i obrzędy, które towarzyszyły pochówkom: katolickim, prawosławnym, ewangelickim i żydowskim,
- ✓ opowiedzieć o ciekawostkach związanymi z modą cmentarną, które wiąże się z fotografią nagrobkową, ozdobami, parkanami itp.,
- ✓ dostrzec związek dziejów regionu z dziejami ojczystymi,
- ✓ wymienić przyczyny, które najczęściej powodowały, że w różnych miejscach regionu stawiano pomnik,
- ✓ wykonać stroik na groby,
- ✓ wymienić różne formy upamiętnienia zasług zmarłych.
- ✓ zna symbole vanitas w sztuce,
- ✓ rozumie pojęcia: nekropolia, venitas, pomnik, cokół, epitafium, kirkut, cadyk,
- ✓ zna najstarszymi pomniki, będące zabytkami sztuki sakralnej,
- ✓ wie, to zajmuje się renowacją pomników, grobów i grobowców piotrkowskich nekropolii,

- ✓ zna „bogactwa” epitafiów uwiecznionych na nagrobkach, które wyszły spod pióra wybitnych twórców poezji polskiej: Jana Kochanowskiego, Cypriana Norwida czy Marii Konopnickiej.

PROCEDURY OSIĄGNIĘCIA CELÓW

Warunki realizacji programu:

Osiągnięcie założonych w programie celów będzie możliwe poprzez aktywizowanie uczniów. Program w całości powinien być realizowany przez nauczyciela historii, polonistę i nauczyciela plastyki.

METODY I FORMY REALIZACJI

- ❖ obserwacje połączone z wyciąganiem wniosków,
- ❖ wycieczka historyczna do Piotrkowa Tryb., Rozprzy, Milejowa, zwiedzanie muzeum i zabytkowych obiektów,
- ❖ samodzielne gromadzenie materiałów i prezentacja wiedzy przez uczniów,
- ❖ wywiady i spotkania z mieszkańcami regionu,
- ❖ praca z tekstem literackim,
- ❖ formy plastyczne i gry dramowe,
- ❖ udział w konkursach,
- ❖ imprezy szkolne,
- ❖ praca z tekstem źródłowym,
- ❖ wykonanie albumów i prezentacje multimedialne.

PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW

- ❖ Poznaje najbliższe środowisko i specyfikę regionu.
- ❖ Kształtuje tożsamość narodową.
- ❖ Korzysta z różnych źródeł wiedzy.
- ❖ Potrafi opisać dzieło sztuki, obiekt architektoniczny z wykorzystaniem zgromadzonego słownictwa.
- ❖ Gromadzi wyrażenia i zwroty wokół określonego tematu.
- ❖ Potrafi ułożyć słowniczek wyrazów związanych z określonym tematem.
- ❖ Redaguje opis krajobrazu.
- ❖ Potrafi ułożyć plan wycieczki.

- ❖ Formułuje obiektywny osąd wydarzeń historycznych.
- ❖ Potrafi gromadzić materiał, zbierać anegdoty, ciekawostki.
- ❖ Dostrzega związek dziejów regionu z dziejami ojczystymi.
- ❖ Potrafi ukazać wkład miejscowości w historię regionu i kraju.
- ❖ Potrafi przedstawić najważniejsze dla miejscowości lub regionu wiadomości historyczne.
- ❖ Potrafi wymienić i rozpoznać pomniki i zabytki znajdujące się w miejscowości (lub regionie).
- ❖ Ukazuje związek wybitnych Polaków z daną miejscowością lub regionem.
- ❖ Potrafi opowiedzieć o ciekawych ludziach, którymi szczyli się miejscowość lub region.
- ❖ Potrafi przygotować inscenizację, zaprojektować plakat, przygotować wywiad.
- ❖ Nazywa przeżycia związane z kontaktem z dziełem sztuki.
- ❖ Wskazuje elementy kulturotwórcze.
- ❖ Rozumie pojęcia kultura wysoka i niska.
- ❖ Zna obyczaje, obrzędy, świeckie i religijne (szczególnie pogrzebowe) i wybrane tradycje swojego regionu.
- ❖ Potrafi zredagować sprawozdanie z wycieczki.
- ❖ Świadomie i aktywnie uczestniczy w życiu wspólnoty lokalnej, w zachowaniu i pomnażaniu dziedzictwa lokalnego, regionu i kraju.

EWALUACJA PROGRAMU

- ✓ Systematyczna analiza porównawcza osiągnięć uczniów z założonymi wymaganiami programowymi.
- ✓ Bieżąca obserwacja wpływu proponowanych treści i metod nauczania na poziom pracy uczniów, ich zainteresowanie i zaangażowanie.
- ✓ Analiza sposobu planowania i realizacji zamierzonych przez uczniów działań (systematyczność, samodzielność w rozwiązywaniu problemów, umiejętność pracy w grupie).
- ✓ Analiza i ocena wytworów pracy uczniów.
- ✓ Wystawa prac uczniów.
- ✓ Konkurs fotograficzny.
- ✓ Portfolio, czyliteczka tematyczna zawierająca zbiór prac ucznia i innych materiałów dokumentujących jego aktywność, postępy i osiągnięcia na zajęciach.
- ✓ Prezentacje multimedialne.

*Regionalizm poprzez emocjonalny kontakt
z „małą ojczyzną” pozwala zbliżyć to co nasze i małe,
ku temu, co wielkie...*

[ks. Janusz St. Pasierb]

Zagadnienie	Tematyka/treści
Najbliższe otoczenie	<p>1. Ziemia piotrkowska/Piotrków Trybunalski/Niechcice</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Położenie geograficzne. <p>2. Moja mała, większa i największa ojczyzna</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Najważniejsze wydarzenia historyczne w dziejach regionu. ✓ Wkład miejscowości w historię regionu i kraju. <p>3. Wybitni Polacy i ich związek z miejscowością i regionem.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Ukazanie wybitnych Polaków wywodzących się z miejscowości/regionu uczestników walk (kombatantów).
Elementy historii regionu	<p>4. „By czas tych miejsc nie zaćmił i pozostała po nich pamięć”- Miejsca pamięci narodowej</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Wycieczka szlakiem cmentarzy wojskowych, pomników powstań narodowych i in. <p>5. „Miejów - by poczuć zapach historii” (T. Mazur)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Mieszkańcy mojej miejscowości (regionu) w walce o niepodległość. <p>6. Różne formy wyrażania szacunku i pamięci o tych, którzy odeszli</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Wykonanie stroików na groby. ✓ Wycieczka na cmentarz - porządkowanie grobów i palenie zniczy. ✓ Udział w Wieczornicy pn. „Wszystko ma swój czas, i jest wyznaczona godzina” (<i>Księga Koheleta 3.2-8</i>) <p>7. Wielokulturowość regionu:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Katolicyzm: Kościoły, stary rzymsko-katolicki cmentarz. ✓ Judaizm: Pozostałości kultury żydowskiej w regionie: dawne synagogi, cmentarze. ✓ Prawosławie: cerkiew i cmentarz. ✓ Inne piotrkowskie nekropolie: cmentarz ewangelicki.

8. Wybrane historie wielu wybitnych i ciekawych osób związanych z naszym regionem

- ✓ **Badowski Kazimierz** (1900-1966). Prof. Gimnazjum im. B. Chrobrego.
- ✓ **Bentkowski Zygmunt** (1879-1940). Kpt. WP zginął w Katyniu.
- ✓ **Bittner Czesław** (1908-1992). Obrońca Helu, por. rezerwy.
- ✓ **Błaszczak Maria** (1911-1991). Nauczyciela, poetyka, poseł.
- ✓ **Bogusławska Jadwiga** (... - 1945). Weteran 1863 r.
- ✓ **Chmielewski Antoni** (1913-1990). Nauczyciel, oficer AK.
- ✓ **Chrzanowski Feliks** (1836-1892). Rodzina gen. Stefana Roweckiego.
- ✓ **Czyżewski Ludwik** (1892-1985). Generał WP, obrońca Gór Borowskich w wojnie 1939 r., żołnierz AK, odznaczony Krzyżem Virtuti Militari.
- ✓ **Felker Stanisław** (1898-1919). Por. legionista, zginął w obronie Ojczyzny.
- ✓ **Grabowski Julian** (1880-1935). Farmaceuta, wiceprezydent Piotrkowa Tryb.
- ✓ **Justyna Wincenty** (...-...). Prof. Seminarium Naucz., założyciel ogrodu botanicznego.
- ✓ **Kobos Henryk** (1916-1944). Lekarz, zginął w Katyniu.
- ✓ **Krawczykowski Zbigniew** (...- 1985). Teatrológ, tłumacz.
- ✓ **Kubiec Czesław** (1912-1947). Żołnierz spod Monte Casino.
- ✓ **Kubrak Antoni** (1899-1973). Oficer 25 pp WP, odznaczony Krzyżem Virtuti Militari.
- ✓ **Kuryłowicz Edmund** (1922-1970). Żołnierz walk pod Tobrukiem i Monte Casino.
- ✓ **Lipiński Eugeniusz** (1922-1941). Rozstrzelany w obozie w Oświęcimiu.
- ✓ **Nowakowski Seweryn** (1894-....). Prezydent m. Białegostoku, zginął w gułagu Kotłas pod Archangielskiem. Tablica symboliczna.
- ✓ **Nowakowska Tomira** (1917-1944). Zginęła w powstaniu warszawskim.

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Paroll Tadeusz (1904-1981). Prawnik, powstaniec śląski, żołnierz AK. ✓ Pol Władysław (1902-1988). Sędzia Sądu Najwyższego. ✓ Psarski Stanisław (1857-1932). Budowniczy kolejki wąskotorowej do Sulejowa. ✓ Psarski Wiktor (1884-1941). Rotmistrz kawalerii, zginął w obozie zagłady Buchenwald. ✓ Reyment Józef (1832-1904). Ojciec pisarza Władysława Reymonta. ✓ Reyment Franciszek (1859-1902). Brat pisarza Władysława Reymonta. ✓ Reyment - Jakimowicz Maria (1861-1922). Siostra pisarza Władysława Reymonta. ✓ Stroczyński Feliks (1840-1916). Senator, archeolog, numizmatom, pisarz. ✓ Szmidt Kazimierz (1875-1931). Prezydent m. Piotrkowa Tryb. ✓ Wilanowski Michał Rawita (1859-1943). Farmaceuta, właściciel apteki, historyk, publicysta, pisarz, działacz społeczny, prezes PTTK.
<p>Spuścizna kulturowa</p>	<p>9. Symbole vanitas w sztuce</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Trupia czaszka, ✓ Zgaszone świece, ✓ Klepsydry i zwiędłe kwiaty, ✓ Sceny pokazujące pustelników i umartwiania ciała, ✓ Lustro i biżuteria, ✓ Naczynia, ✓ Zegar, ✓ Insygnia władzy, ✓ Flora i fauna (kwiaty, liście, gałęzie, róże, maki, tulipany, owoce, myszy, szczury, jaszczurki, pająki etc.) <p>10. Czym jest pomnik?</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Formy pomników.

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Najbardziej znane pomniki w okolicy. ✓ Ukazanie przyczyn, które najczęściej powodowały, że w różnych miejscach regionu stawiano pomnik, ✓ Przykładowe dokonania i cechy osób, które spowodowały wystawienie dla ich upamiętnienia pomników. <p>11. Konkurs fotograficzny - Najciekawsze pomniki regionu –</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Wystawa fotograficzna.
<p>Spuścizna kulturowa</p>	<p>12. Groby, grobowce i pomniki nagrobne – wybrane przykłady sztuki cmentarnej</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Badoski Tadeusz –ok. 1920 r.: biały marmur; rzeźba kobiety w pozie rozpaczony wsparta o tablicę inskrypcyjną. ✓ Birnbaum Józinek – ok. 1914 r.; piaskowiec; na cokole z ciosów kamiennych niewielka rzeźba dziecka wspartego o krzyż, z książeczką do nabożeństwa w rękach. ✓ Chyliczowski Tytus – ok. 1894 r.: marmurowy grobowiec zwieńczony wykonanym w piaskowcu obeliskiem przepasany w górnej części girlandą, na obelisku wyrzeźbiona lira i zwój papieru- symbole talentu poetyckiego zmarłego. ✓ Gilajowa Janina- ok. 1924 r.; na cokole wykonana w piaskowcu figura Matki Boskiej stojącej na głazie w kształcie półkuli i depczącej węża i półksiężyc – symbole grzechu. ✓ Górzyńska Florentyna - ok.1909;.: piaskowiec; na cokole ustawiona kolumna z gorejącym zniczu ogniem-symboliem oczyszczenia i zbawienia. ✓ Kańskich dzieci – ok. 1873 r.; najcenniejszy nagrobek cmentarza, dłuta Fenglera- na bogatym cokole rzeźba trojga dzieci wznoszących się do nieba, pozostawiających w dole Ziemię z całym jej złem symbolizowanym przez węzowatego smoka oplatającego półkolisty głaz. ✓ Kuborska Teodozja – ok. 1861 r.; piaskowiec na cokole z kamieni polnych krzyż przepasany cierniową koroną i czaszka oznaczająca medytację nad życiem wiecznym. ✓ Miłkowski Apolinary – ok. 1898 r.; stela z szarego marmuru

	<p>zwieńczona urną z białego marmuru z płonąca małą lampką-symbolem zbawienia.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Ostromyśleńska Cecylia – ok. 1889 r.; piaskowiec; na cokole z kamiennych łomów oplecionych bluszczem pień ściętego drzewa (symbol przerwanoego życia) i wizerunek wijącego się pod pnem węża (symbol grzechu, ale także zmartwychwstania). ✓ Peche Staś – ok. 1895 r.; na postumencie figura anioła w modlitewnej pozie, tablica inskrypcyjna z wierszem Marii Konopnickiej. ✓ Wolski Stanisław – ok. 1927 r.: piaskowiec, na dużym trapezowatym postumencie rzeźba skrzydlatego starca z kosą – Ojca Czasu (Śmierci) wspartego o krzyż, lewym łokciem opierającego się o dużą urnę, w dole po lewej stronie klepsydra - symbol szybko przemijającego czasu, całość kompozycji na stosie ciosów skalnych. <p>13. Najstarsze pomniki, będące zabytkami sztuki sakralnej</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Florentyny Zahorskiej (1848) ✓ Ksawerego Kempisty (1848) ✓ Teodozjusza Krzywickiego (1849) ✓ Ignacego Marczewskiego (1852) ✓ Rodziny Żebrowskich (1855) ✓ Ignacego Zagórskiego (1855) ✓ Leona Ossowskiego (1859) ✓ Teodozji Kuborskiej (1861) ✓ Ks. Pawła Świątkowskiego (1861) ✓ Wincentego Zaleskiego (1863)
<p>Sylwetki osób zasłużonych dla środowiska, regionu</p>	<p>14. Walczący o wolność i niepodległość</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Spotkanie ze świadkiem II wojny światowej – p. mjr Jerzym Kasperczykiem ✓ Wybitni Polacy i ich związek z regionem (historia i teraźniejszość).

<p>Lokalne tradycje, święta, obyczaje</p>	<p>15. „Ale nie depreczcie przeszłości ołtarzy”</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwyczaje pogrzebowe, od pradawnych czasów, aż po dzień dzisiejszy. ✓ W pamięci tych co odeszli. ✓ Zabytkowe i współczesne cmentarze i inne miejsca pochówku zmarłych – formy upamiętnienia szczególnych zasług pochowanych w regionie. <p>16. Miejsca pamięci narodowej w regionie</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Dbalność o miejsca spoczynku zmarłych i miejsca pamięci. ✓ Cmentarze jako szczególne miejsce pochówku zmarłych. ✓ Różne formy upamiętnienia zasług zmarłych. ✓ Wybrane miejsca pamięci narodowej w regionie. ✓ Dbalność o cmentarze i miejsca pamięci – świadków naszych dziejów. ✓ Zasady zachowania się na cmentarzu. ✓ Tradycje, obrzędy świeckie i religijne. <p>17. Przygotowanie wieczornicy „Zaduszki”</p> <p>18. Przygotowanie akademii 11-go listopada.</p>
<p>Wszystko marność - motyw przemijania</p>	<p>19. „ Bogactwa” epitafiów</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Pojęcie „epitafium” ✓ Epitafia uwiecznione na nagrobkach, które wyszły spod pióra wybitnych twórców poezji polskiej: Jana Kochanowskiego, Cypriana Norwida czy Marii Konopnickiej. <p>20. Motyw przemijania i śmierci w wybranej literaturze</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Wyjście od Biblii „prochem jesteś i w proch się obrócisz” ✓ Księga Koheleta - myśl przewodnia Księgi Koheleta – Vanitas vanitatum et omnia vanitas – „Marność nad marnościami i wszystko marność” (Koh 1,2). ○ Średniowiecze „memento mori” ○ ”Nic dwa razy” - W. Szymborska ○ „Śpieszmy się” ... - J. Twardowski

21. Czym jest nekropolia?

- ✓ Pojęcie nekropolii.
- ✓ Piotrkowskie nekropolie.
- ✓ Zapomniane nekropolie ...

Bibliografia:

Bania Z., Olszewski A., *Klasyfikacja i typologia nagrobków*. Warszawa, Zarząd i Ochrony I Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych, 1989. Biedermann H., *Leksykon symboli*, Warszawa 2001. Bijak B., *Wiejskie cmentarze ewangeliczne*, „Spotkania z zabytkami”, nr 2, 2005. Fortstner D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990. Jagielski J., *Cmentarze żydowskie w Polsce* [w:] *Studia z dziejów Żydów w Polsce : materiały edukacyjne dla szkół średnich i wyższych, T.I*, Warszawa 1995. Nowakowski T., Świtalski A., *Stary Rzymsko-Katolicki Cmentarz w Piotrkowie Trybunalskim*, Piotrków Trybunalski 1993. Nowotka A., *Umarły cmentarz?*, *Poznaj swój kraj*, nr 10-12, 2009. Olej-Kobus A., Kobus K., Lembas M., *Nekropolie. Zabytkowe cmentarze wielokulturowej Polski*, Warszawa 2009. Ślusarska J, *W świetle symboli*, Łódź 1994. Trzciniński A., *Symbole i obrazy: treści symboliczne przedstawień na nagrobkach żydowskich w Polsce*, Lublin 1997. *Wykaz zabytkowych cmentarzy w Polsce. Województwo piotrkowskie*, Warszawa 1998.

Zasoby internetowe:

<http://zapomniane-nekropolie.prv.pl/>

<http://www.cmentarium.sowa.website.pl>